

DOI: 10.33766/2524-0323.102.121-135

УДК: 343.415 (477)

*Мовчан Р. О., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «ВИБОРЧІ» ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено критичному осмисленню запропонованої у проєкті нового Кримінального кодексу України концептуальної моделі регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення проти виборчих прав та референдумного права. За результатом проведеного дослідження були виявлені недоліки відповідних проєктованих приписів, а також розроблені пропозиції щодо їхнього вдосконалення.

Зокрема, доведено помилковість втіленого в проєкті підходу, коли злочинами 3-го ступеня тяжкості були визнані такі діяння, як «зрив роботи виборчої комісії чи комісії з референдуму» й «знищення, пошкодження або приховання виборчої документації чи документації референдуму після проведення виборів чи референдуму». Аргументовано доцільність «об'єднання» деяких передбачених розділом 4.10 проєкту статей.

Обґрунтовано необхідність удосконалення запропонованого у проєкті наскрізного уніфікованого, який не використаний у жодній європейській країні, підходу до визначення ступеня тяжкості всіх «виборчих» злочинів, який, по-перше, ігнорує можливість диференціації відповідальності за діяння з різним ступенем суспільної небезпеки, по-друге, призводить до виникнення невиправданого дисонансу між кримінально-правовим статусом окремих таких правопорушень, одні з яких визнаються відразу злочинами 3-го ступеня тяжкості, а інші, попри характерний для них приблизно рівний ступінь суспільної небезпеки, принаймні, з деякими злочинами, – проступками.

Наведено низку аргументів, які вказують на необхідність корегування назви аналізованої структурної ланки проєкту, у якій, замість вказівки на «кримінальні правопорушення проти виборчих прав та референдумного права», доцільно вживати формулювання «кримінальні правопорушення проти виборчих та референдумних прав». Наприкінці статті визначено перспективні напрями досліджень у розглядуваній сфері.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, проступок, вибори, референдум, виборча документація, документація референдуму, перешкоджання, втручання, виборча комісія, комісія з референдуму.

Постановка проблеми. Як відомо, у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) регламентація відповідальності за так звані «виборчі»¹ делікти покладається на статті 157–160, які розміщені в межах розд. V його Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». При всьому у юридичній літературі відповідна група норм традиційно вважається такою, яка є, з одного боку, чи не найбільш контроверсійною, заплутаною та складною для опанування [1; 2; 3], а з іншого – чи не найменш ефективною, що не останньою чергою пояснюється якраз-таки їх згаданою контраверсійністю, заплутаністю та складністю для опанування.

Зважаючи на сказане, загалом без подиву сприймається та обставина, що в розробленому Робочою групою з питань реформування кримінального права (далі – Робоча група) проєкті нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р., далі – проєкт) був реалізований концептуально новий підхід до регламентації відповідальності за розглядувані кримінальні правопорушення (далі – к. пр.), порівняно з чинним КК України. Причому це стосується не лише давно очікуваного та рекомендованого багатьма вітчизняними криміналістами [4] виділення окремої структурної ланки Особливої частини, присвяченої саме досліджуваній групі посягань (розд. 4.10), але й чималої кількості інших аспектів. Зокрема, навіть при поверховому аналізі проєкту відразу кидається у вічі те, що в ньому була втілена докорінно нова модель диференціації відповідальності, застосовано відмінний підхід до визначення кримінально-правового статусу розглядуваних деліктів, з'явилась низка нових та істотно відредатованих редакції багатьох чинних норм тощо.

Однак при більш детальному ознайомленні з відповідними положеннями проєкту було виявлено, що деякі з них є доволі суперечливими. Необхідність усунення цих дискусійних аспектів й обумовила потребу в розгляді вказаної вище проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку вітчизняного законодавства, присвяченого регламентації відповідальності як за виборчі к. пр. загалом, так і за окремі їхні різновиди зокрема, висвітлювались у працях таких українських науковців, як: П. П. Андрушко, В. І. Антипов, О. П. Братівник, А. В. Бурбій, Р. З. Голобутовський, А. А. Дорофєєв, К. П. Задоя, І. О. Зінченко, Д. О. Колодін, В. В. Кострицький, С. Я. Лихова, М. В. Мазур, Ж. В. Мандриченко, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, В. М. Парасюк, Н. М. Парасюк, А. А. Сидоренко, І. Є. Словська, В. П. Тихий, В. В. Топчий, М. І. Хавронюк, Є. В. Шевченко та інших. Водночас маємо констатувати, що названими фахівцями досліджувалися лише відповідні норми чинного кримінального законодавства; згадані ж положення проєкту, наскільки відомо, у вітчизняній юридичній літературі аналізу ще не піддавалися.

Формулювання цілей. Метою статті є критичне осмислення запропонованої у проєкті концептуальної моделі регламентації відповідальності за виборчі к.

¹ Задля зручності за допомогою цього умовного терміну в статті будуть позначатись як, власне, «виборчі», так і «референдні» правопорушення.

пр., за результатом чого мають бути виявлені її (моделі) переваги й недоліки, а також розроблені пропозиції щодо вдосконалення відповідних положень проекту, зокрема з урахуванням найкращих європейських практик.

Виклад основного матеріалу. У кримінальному праві (і не лише вітчизняному) питання як про визначення кола порушень виборчого законодавства, які мають тягнути кримінальну відповідальність, так і про кримінально-правовий статус цих діянь (злочини чи проступки) традиційно вважаються надзвичайно складними. З одного боку, небезпека відповідних правопорушень є очевидною, але, з іншого, не меншою виглядає і недоцільність віднесення до числа кримінально каранних усіх посягань у відповідній сфері. Враховуючи відсутність об'єктивних формалізованих критеріїв шкідливості того чи іншого виборчого делікту (як це має місце, наприклад, у більшості посягань на власність), доводиться визнавати, що чи не єдиним фактором, від якого фактично залежить вирішення питання про криміналізацію тих чи інших «виборчих» посягань, є суб'єктивний розсуд законодавця (у нашому ж випадку – Робочої групи). Зважаючи на це, вочевидь, не варто було очікувати того, що автори розд. 4.10 проекту зможуть запропонувати такий новаторський підхід щодо змістовної наповнюваності відповідної структурної одиниці, який не викличе серйозних нарікань у представників експертного середовища. З урахуванням відсутності однакових підходів до вирішуваного питання і в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, жоден із пропонованих варіантів *a priori* не міг би бути визнаний і таким, що відповідає найкращим іноземним взірцям.

Водночас, навіть із розумінням ставлячись до цієї ситуації, усе ж слід виділити декілька діянь, віднесення яких у розд. 4.10 до числа кримінально протиправних виглядає сумнівним, причому, як з огляду на власну суб'єктивну оцінку ступеня їхньої суспільної небезпеки (тяжкості), так і релевантний іноземний досвід. Останній, попри згадану відсутність уніфікованого підходу до вирішення багатьох питань, усе ж здатен чітко сигналізувати про помилковість того чи іншого варіанту вирішення певної проблеми. Такими «сумнівними» діями видаються:

а) «зрив роботи виборчої комісії чи комісії з референдуму» (ст. 4.10.6). Це діяння – фактично відповідна бездіяльність члена виборчої комісії чи комісії з референдуму [5, с. 384; 6, с. 486] – було криміналізовано у 2009 р., унаслідок ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України». Президентом України первинно було накладено вето на цей Закон. Серед іншого, у пропозиціях Президента йшлося про недоцільність криміналізації таких діянь члена виборчої комісії з посиленням на те, що Законом «Про вибори Президента України» передбачено дострокове припинення повноважень члена територіальної, дільничної виборчої комісії, зокрема у зв'язку із систематичним невиконанням покладених на нього обов'язків; крім того, указано, що передбачене ст. 157 КК України покарання не враховує ступінь суспільної небезпеки зазначеного діяння, а тому, замість кримінальної, доцільно запровадити адміністративну відповідальність і лише за ухилення члена вибор-

чої комісії від участі в роботі виборчої комісії в день голосування, день повторного голосування, під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, установлення підсумків голосування в межах територіального виборчого округу, установлення результатів голосування, повторного голосування, виборів. Щоправда, згадане вето Президента України врешті-решт було подолане [7, с. 84].

Утім, при роботі над проектом його розробникам варто розглянути можливість врахування наведених зауважень Президента України. Зокрема, хотілося б пригадати, що і в чинному виборчому законодавстві передбачено низку норм, які надають можливість достроково припиняти повноваження члена виборчої комісії, зокрема у зв'язку із «систематичним або одноразовим грубим порушенням ним законодавства України про вибори, встановленим рішенням суду або рішенням виборчої комісії вищого рівня, двома і більше неявками на засідання виборчої комісії без поважних причин або неявкою на засідання виборчої комісії у день голосування, ухиленням від виконання своїх обов'язків у комісії без поважних причин» (п. 8 ч. 3 ст. 89; п. 10 ч. 3 ст. 146; п. 9 ч. 3 ст. 208 Виборчого кодексу України). Зайвим свідченням недоцільності запровадження саме кримінальної відповідальності за розглядуване діяння слугує і релевантний іноземний досвід, адже в жодному із проаналізованих кримінальних кодексів європейських держав не було відшукано норм, навіть наближено подібних за змістом до тих, про які йдеться в ст. 4.10.6 проекту і ч. 5 ст. 157 КК України.

Як варіант, пропонуємо робочій групі розглянути питання про можливість визнання аналізованого діяння проступком.

До речі, коментуючи ч. 5 ст. 157 КК України, вітчизняні криміналісти майже однастайні в тому, що відсутність члена виборчої комісії без поважних причин на одному засіданні комісії не створює підстав для його кримінальної відповідальності за цією нормою [8, с. 84; 5, с. 384; 6, с. 486]. Попри таке виважене тлумачення, у тексті ст. 4.10.6 проекту (як і у ч. 5 ст. 157 КК України) відсутнє згадування про «систематичний» характер таких діянь чи інша подібна вказівка, яка б унеможливила інкримінування ст. 4.10.6 у відповідних і окреслених вище випадках. До речі, у «глосарії» проекту *ухилення* (тут і далі виділення наше – Р. М.) визначається як *не вчинення необхідного діяння особою, яка має юридичний обов'язок та можливість діяти певним чином* (п. 61 ч. 2 ст. 1.4.1). Як бачимо, і тут відсутня вказівка на багаторазовість відповідних актів поведінки.

Водночас варто визнати, що гостроту позначеної проблеми частково «знімає» вказівка на наслідки діяння (зрив роботи комісії);

б) *знищення, пошкодження або приховання виборчої документації чи документації референдуму після проведення виборів чи референдуму*» (ст. 4.10.15). Видається, що вказана поведінка не спроможна завдати істотної шкоди (хоч у проекті це діяння визнається таким, яке спричинило *значну* шкоду) охоронюваним розд. 4.10 відносинам, адже за результатом її вчинення не можна досягнути того, що може стати наслідком, і найчастіше є цілпо вчинення аналогічних дій під час виборів чи референдуму – вплинути на результати виборів (референдуму). Варто вказати й на те, що парламентарії жодної з європейських країн не знайшли підстав для криміналізації згаданих діянь;

в) «перешкоджання людині здійснювати опитування виборців чи учасників референдуму щодо їх волевиявлення під час голосування» та «незаконне підписання протокалу членом виборчої комісії, комісії з референдуму» (проступки, передбачені ст. 4.10.15 та п. 6 ст. 4.10.13 проєкту, відповідно). Тут варто звернути увагу на тому, що виборче законодавство забороняє й багато інших різновидів поведінки, зокрема: оприлюднення чи поширення в інший спосіб результатів опитування громадської думки, пов'язаного з виборами, зокрема щодо кандидатів, партій – суб'єктів виборчого процесу, протягом останніх двох днів перед днем голосування; оприлюднення в день голосування результатів опитування виборців щодо їх волевиявлення під час голосування до закінчення голосування; передвиборчу агітацію напередодні дня голосування та в день голосування. Забороняється також участь у передвиборній агітації: а) іноземців та осіб без громадянства, зокрема шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата чи суб'єкта їх висування; б) органів виконавчої влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів і судів, їх посадових і службових осіб у робочий час; в) членів виборчих комісій під час виконання обов'язків членів виборчих комісій на строк здійснення повноважень тощо.

За таких обставин закономірно постає питання: чи не є порушення інших перерахованих заборон не менш небезпечними за ті, які в проєкті визнаються проступками, передбаченими п. 6 ст. 4.10.13 і ст. 4.10.15?

Певні застереження варто висловити і щодо виправданості виділення у проєкті окремих норм, присвячених регламентації відповідальності за деякі аналізовані діяння, сама доцільність криміналізації яких сумнівів не викликає.

Зокрема, найперше в цьому контексті варто пригадати ст. 4.10.5, у якій йдеться про *втручання у діяльність виборчої комісії, комісії з референдуму* – тобто дії, аналогічні тим, про які говориться в ч. 4 ст. 157 КК України. Водночас між цими положеннями існує принципова різниця, адже у відповідній нормі проєкту суб'єкт не спеціальний (службова особа), а загальний. Зважаючи на це, виникає логічне, на нашу думку, питання: а чому б відповідальність за ці дії не передбачити у нормі про перешкоджання здійсненню виборчих прав або референдумного права (ст. 4.10.4)? Тут варто процитувати М. І. Хавронюка, який, коментуючи ст. 157 КК України, зазначає, що «передбачене нею втручання службовою особою... є спеціальним різновидом перешкоджання діяльності суб'єктів виборчого процесу, що виокремлено законодавцем за особливим поєднанням ознак потерпілого від злочину (виборча комісія чи комісія з референдуму), об'єктивної й суб'єктивної сторін злочину та його суб'єкта (службова особа)» [6, с. 487]. Переконані, що виділення цих дій в окремих складі насамперед було пов'язано саме із властивостями суб'єкта, тобто особливою суспільною небезпекою вчинення згаданих дій службовою особою з використанням службового становища, у зв'язку з якою, до речі, у ч. 4 ст. 157 передбачено покарання (позбавлення волі аж до 10 років), яке є значно суворішим за те, яке передбачене в ч. 1 ст. 157 чинного КК України за всі інші різновиди

перешкоджання, вчинені загальним суб'єктом (максимальне покарання – позбавлення волі на строк до 3 років). Однак за проєктованою ст. 4.10.5 суб'єкт передбаченого нею делікту є загальним, через що це правопорушення, вочевидь, і було визнано однопорядковим з іншими формами перешкоджання.

Таким чином, відповідальність за діяння, про які йдеться в статтях 4.10.4 і 4.10.5 проєкту, могла б безпроблемно бути передбачена в одній нормі із назвою «Перешкоджання здійсненню ...» із відповідним коригуванням її диспозиції, зокрема уточненням форм об'єктивної сторони.

Аналізуючи релевантні положення іноземного кримінального законодавства, мені не вдалося відшукати і жодного прикладу виокремлення норми, за змістом подібної до тієї, яка передбачена у ст. 4.10.7 проєкту «*Втручання в роботу Державного реєстру виборців*». Це, вочевидь, можна пояснити тим, що відповідальність за таке втручання передбачена іншими нормами – як загальними нормами про фальсифікацію «виборчої» документації, які, зокрема, дають змогу реагувати на вчинення передбаченого п. 1 ст. 4.10.7 «*подання до органу ведення Державною реєстру виборців завідомо неправдивих відомостей про виборця*», так і нормами про «комп'ютерні» делікти. На нашу думку, розробникам проєкту також варто обміркувати доцільність виокремлення відповідної норми.

Далі. Одним із основних втілених у розд. 4.10 концептуальних нововведень стала уніфікація відповідальності за всі консолідовані в його межах «виборчі» злочини. Йдеться про те, що будь-яка шкода виборчим правам та референдумному праву у проєкті визнана *значною* (п. 5 ч. 1 ст. 2.5.4), а тому всі розглядувані злочини були автоматично визнані злочинами 3-го ступеня тяжкості. Такий підхід загалом узгоджується із концепцією побудови проєкту¹.

Та, попри її логічність і зрозумілість, насправді пропонується модель ігнорувати очевидну (принаймні, для нас) відмінність у суспільній небезпеці різних посягань на ті чи інші охоронювані цінності (блага), що призводить до встановлення необґрунтовано (несправедливо) однакових (уніфікованих) покарань за їх вчинення. Для ілюстрації вразливості (або щонайменше дискусійності) такого підходу в контексті «виборчих» деліктів зазначу, що в розд. 4.10 злочинами 3-го ступеня тяжкості визнані як «знищення, пошкодження, приховування та заволодіння виборчою документацією або документацією референдуму *під час виборів*» (ст. 4.10.14), так і згадане раніше «незаконне знищення, пошкодження або приховування виборчої документації або документації референдуму *після проведення виборів чи референдуму*» (ст. 4.10.15), тобто після офіційного оголошення (офіційного оприлюднення) результатів виборів (референдуму). Тож постає питання: невже суспільна небезпека цих діянь, одне з яких, нагадаю, не визнано кримінально протиправним у жодній із європейських країн, є однаковою? Видається, що ні, адже згадані дії після виборів (референдуму) вже не можуть прямо вплинути на результати виборів (референдуму), а тому є істотно менш небезпечнішими, що, до речі, чітко відображено в санкціях ст. 158-2 і ч. 3 ст. 158-3 КК України.

¹ Застереження «загалом» зроблено через те, що, у супереч сказаному, деякі «виборчі» к. пр. чомусь віднесено до числа проступків (підрозділ 2 розд. 4.10).

Іншим негативним наслідком пропонованого у проєкті наскрізного підходу щодо визнання злочинами ідентичної тяжкості всіх посягань на однакове благо є виникнення навряд чи виправданого дисонансу між кримінально-правовим статусом окремих таких правопорушень, одні з яких визнаються відразу злочинами 3-го ступеня тяжкості, а інші, попри характерний для них приблизно (на наше суб'єктивне переконання) рівний ступінь суспільної небезпеки, принаймні, з деякими злочинами, – проступками¹.

Для прикладу порівняємо такі «пари» виборчих деліктів, як: порушення порядку фінансування політичної партії – подання недостовірних відомостей у звіті політичної партії²; знищення виборчої документації після проведення виборів – голосування більше одного разу під час виборів чи референдуму або розголошенням таємниці голосування; прийняття виборцем неправомірної вигоди – передвиборна агітацією чи агітація референдуму, поєднана з непрямим підкупом виборців.

На нашу думку, всі наведені «пари» діянь є щонайменше приблизно однаковими за ступенем своєї суспільної небезпеки. Навіть більше: дозволю висловити своє переконання в тому, що такі правопорушення, як 1) голосування більше одного разу під час виборів чи референдуму, 2) розголошення таємниці голосування) та 3) передвиборна агітація чи агітація референдуму, поєднана з непрямым підкупом виборців, є істотно небезпечнішими принаймні за знищення виборчої документації після проведення виборів. Однак, попри це, усі згадані вище діяння умовно другої групи були віднесені до числа проступків, тоді як умовно першої – одразу визнані злочинами 3-го ступеня тяжкості.

До речі, у контексті порівняння суспільної небезпеки визнаного злочином 3-го ступеня тяжкості «знищення виборчої документації після проведення виборів» і таких проступків, як «голосування більше одного разу під час виборів чи референдуму» або «розголошення таємниці голосування», хотілося б навести приклади того, як питання про визначення кримінально-правового статусу цих деліктів вирішується в кримінальному законодавстві європейських країн. Ідеться про те, що, з одного боку, парламентарії жодної із проаналізованих держав не знайшли підстав для криміналізації відповідного діяння, яке в проєкті визнано злочином 3-го ступеня, а з іншого, кримінальними кодексами ледь не всіх європейських країн злочинними визнаються як голосування більше одного разу під

¹ На подібній і характерній також і для чинного кримінального законодавства проблемі свого часу звертав увагу А. А. Дорофєєв [9].

² До речі, за ч. 2 ст. 159-1 КК України відповідні дії караються штрафом від 100 до 300 НМДГ або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк 5 років. А за проєктом винному у вчиненні таких дій загрожуватиме штраф у розмірі від 1000 до 2000 РО або ув'язнення на строк від 3 до 4 років. Через це виникає питання: неже характер та ступінь суспільної небезпеки відповідних дій є таким, який свідчить про доцільність встановлення за їхнє вчинення покарання у виді позбавлення волі (навіть альтернативно зі штрафом)? В ідеалі, що таким чином розробники проєкту деякою мірою повторюють ті помилки у встановленні караності «виборчих» к. пр., яких так часто, на жаль, припускався вітчизняний законодавець і на наявність яких вже звертав свою увагу автор цих рядків [10].

час виборів чи референдуму, так і розголошення таємниці голосування, за які найчастіше передбачено покарання у виді штрафу, арешту чи позбавлення волі, строк якого зазвичай не перевищує 6 місяців або 1 чи 2 років.

Водночас, за наслідком проведення відповідного компаративістського дослідження, ми мали змогу переконатись і в тому, що в жодній з проаналізованих європейських країн відповідальність за «виборчі» правопорушення не уніфікована. Для підтвердження сказаного знову продемонструємо ті покарання, які парламентарії окремих європейських держав встановили за діяння, відповідальність за які в проєкті уніфікована:

– *КК Австрії*: а) хабарництво на виборах – позбавлення волі на строк до 1 року або штраф (§ 265); б) застосування насильства або погроз для зриву виборів – позбавлення волі на строк до 3 років або штраф (§ 267); в) фальсифікація виборів чи референдуму: 1) незаконне голосування (позбавлення волі на строк до 6 місяців або штраф); 2) фальсифікація результатів виборів (позбавлення волі на строк до 3 років або штраф) (§ 266); г) порушення таємниці виборів чи референдуму – позбавлення волі на строк до 6 місяців або штраф (§ 268);

– *КК Андорри*: а) перешкоджання виборчому праву – позбавлення волі на строк від 1 до 4 років (ст. 326); б) порушення таємниці голосування – позбавлення волі на строк від 3 місяців до 3 років (ст. 327); в) фальсифікація виборчого документу, підроблення чи приховування виборчих бюлетенів, підроблення чи фальсифікація результатів голосування – позбавлення волі на строк від 1 до 4 років (ст. 330); г) шахрайське внесення в список виборців – штраф (ст. 333); д) незаконне фінансування політичних партій – позбавлення волі на строк від 3 місяців до 3 років та штраф (ст. 387);

– *КК Болгарії*: а) надання неправомірної вигоди виборцю – позбавлення волі на строк від 1 до 6 років (ч. 2 ст. 167), а отримання – до 3 років позбавлення волі (ст. 167-а); б) голосування більше одного разу та голосування особою, яка не має права – випробувальний термін або штраф (ст. 168); в) фальсифікація, незаконне зберігання та розповсюдження підроблених бюлетенів – позбавлення волі на строк від 1 до 6 років (ст. 168-а); г) порушення таємниці голосування – позбавлення волі на строк від 1 до 5 років (ст. 169);

– *КК Естонії*: а) перешкоджання виборам – позбавлення волі на строк до 1 року (ст. 161); б) фальсифікація виборів (знищення, пошкодження, підроблення, вилучення виборчої документації чи невірний підрахунок) – позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 163); в) неодноразове голосування або голосування особою, яка не має права, – штраф чи арешт (ст. 165); г) порушення таємниці голосування – штраф чи арешт (ст. 166); д) здійснення чи прийняття забороненого внеску у великому розмірі – грошовий штраф (ст. 402-1);

– *КК Ісландії*: а) несанкціонований доступ до голосування; б) перешкоджання виборчому праву; в) дає чи отримує неправомірну вигоду за голосування – єдине покарання у виді штрафу чи позбавлення волі на строк до 2 років (ст. 103).

Тут, як і в схожій ситуації в Данії, ми зустрічаємося чи не з єдиним прикладом встановлення уніфікованого покарання у виді штрафу чи позбавлення волі

на строк до 2 років. Та, як ми бачимо, ісландські (як і датські) парламентарії передбачили кримінальну відповідальність лише за незначну кількість днів із приблизно рівним ступенем суспільної небезпеки (на відміну від ситуації, яка має місце в проєкті);

– *КК Латвії*: а) перешкоджання виборчому праву – позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 90); б) фальсифікація виборів (фальсифікація виборчих підписів, фальсифікація виборчої документації, неправильний підрахунок голосів, порушення таємниці голосування) – позбавлення волі на строк до 4 років або альтернатива (ст. 92); в) низка дій щодо фінансування політичних партій: ст. 288-2 – незаконне фінансування політичної партії (штраф чи позбавлення волі на строк до 2 років); ст. 288-3 – посередництво в незаконному фінансуванні партій (аналогічне покарання); ст. 288-4 – незаконне отримання чи вимагання фінансування політичної партії (позбавлення волі на строк до 3 та 5 років, відповідно);

– *КК Литви*: а) фальсифікація виборчої документації – штраф або позбавлення волі на строк до 4 років (ст. 171); б) неправильний підрахунок голосів – аналогічне покарання (ст. 174); в) знищення, пошкодження, викрадення чи приховування виборчої документації – штраф чи позбавлення волі на строк до 5 років (ст. 175); г) незаконне прийняття чи надання підтримки політичної партії – позбавлення волі на строк до 5 років чи штраф (ст. 175-1);

– *КК Норвегії*: а) підкуп виборця – штраф чи позбавлення волі на строк до 2 років (ст. 151); б) продаж голосу – штраф чи позбавлення волі на строк до 6 місяців (ст. 152); в) неодноразове голосування, голосування за іншого або без права – штраф чи позбавлення волі на строк до 1 року (ст. 153); г) шахрайський підрахунок голосів – штраф чи позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 154);

– *КК Польщі*: а) знищення, пошкодження, приховування, перероблення, дробка виборчої документації – позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 248); б) перешкоджання виборчому праву – позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років (ст. 249); в) підкуп виборців – позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років (§ 1 та § 2 ст. 250-а); г) порушення таємниці голосування – штраф або позбавлення волі на строк до 2 років (ст. 251);

– *КК Португалії*: а) фальсифікація реєстрації виборців – позбавлення волі на строк до 1 року або штраф (ст. 336); б) перешкоджання виборам – позбавлення волі на строк до 3 років або штраф (ст. 338); в) фальсифікація виборів (неодноразове голосування, фальсифікація підрахунку чи протоколу) – позбавлення волі на строк до 2 років або штраф (ст. 339); г) підкуп виборців – позбавлення волі на строк до 1 року чи штраф (ст. 341); д) порушення таємниці голосування – позбавлення волі на строк до 1 року або штраф (ст. 342);

– *КК Сербії*: а) підкуп виборців – штраф чи позбавлення волі на строк до 3 років (ч. 1 та ч. 2 ст. 156); б) неодноразове голосування – позбавлення волі на строк до 1 року чи штраф (ст. 157); в) порушення таємниці голосування – штраф чи позбавлення волі на строк до 6 місяців (ст. 160); г) шахрайство з бюлетенями (зокрема й опублікування неправдивих результатів) – штраф чи позбавлення волі на

строк до 3 років (ст. 161); д) знищення, пошкодження, приховування чи вилучення документації по голосуванню – штраф чи позбавлення волі на строк до 1 року (ст. 162).

– *КК ФРН*: а) перешкоджання виборам – позбавлення волі на строк до 5 років або штраф (§ 107); б) фальсифікація результатів виборів (голосування без права, неправильний підрахунок чи оприлюднення голосів) – позбавлення волі на строк до 5 років або штраф (§ 107-а); в) фальсифікація виборчих документів – позбавлення волі на строк до 6 місяців або штраф (§ 107-б); г) порушення таємниці голосування – позбавлення волі на строк до 2 років або штраф (§ 107-с); д) підробка виборців – позбавлення волі на строк до 5 років або штраф (§ 108-б) тощо.

Як бачимо, на відміну від підходу, втіленого у проєкті, у кримінальному законодавстві фактично всіх європейських країн встановлені різні (інколи доволі істотно) покарання за окремі посягання на «виборчі» права, які відповідають ступеню їхньої суспільної небезпеки.

На завершення хочемо звернути увагу й на назву аналізованої структурної ланки проєкту. Ідеться про те, що, на відміну від вжитого у множині звороту «виборчих прав», поняття «референдумне право» у назві розд. 4.10 (як і у проєктованій ст. 4.10.4) використовується в однині. Навряд чи такий підхід вдалий, адже:

– по-перше, аналіз відповідної наукової літератури засвідчує, що традиційним як для конституційно-, так і кримінально-правової доктрини є вживання обох цих термінів або у множині, коли вони зазвичай розділяються сполучниками «та» чи «і» (такі випадки складають абсолютну більшість) [11; 12; 13; 3; 14], або в однині, коли ці види прав характеризуються окремо [15]. Як виняток, можна назвати монографію одного з розробників проєкту П. П. Андрушка, у назві якої, проте, замість формулювання «референдумне право» вказується на «право брати участь у референдумі» [16]. При тому в багатьох інших випадках, зокрема і при узагальненні судової практики за справами відповідної категорії, вживається єдиний термін «виборчі к. пр. (раніше – виборчі злочини)» [17; 18; 19; 20; 21];

– по-друге, подібний варіант назви розділу, за якого двічі вказується на «права» та «право», ускладнює її сприйняття [22].

Зважаючи на викладене, більш доцільним вважаємо використання формулювання «*проти виборчих та референдумних прав*». Слушність таких суджень підтверджується і релевантним іноземним досвідом, звернувшись до якого, маємо змогу переконатися в тому, що парламентарії європейських держав при обранні назв відповідних структурних ланок кримінальних кодексів:

1) або вживають обидва терміни в множині (наприклад, «Злочини на *виборах та референдумах*» (КК Австрії));

2) або використовують узагальнені формулювання на кшталт «*Виборчі правопорушення (злочини)*» (КК Андорри, КК Португалії), «*Кримінальні правопорушення проти виборчих прав*» (КК Сербії) або «*Винні діяння проти вільного здійснення виборчих прав*» (КК Естонії);

3) або хоч і визнають доцільність згадування про референдум в однині, відмовляються від дворазового згадування про права, що дозволяє спростити назву

такої структурної одиниці (наприклад, розд. XXXI КК Польщі «Злочини проти виборів та референдуму»);

4) або, нарешті, хоч і зупиняються на назві «Виборчі злочини», але при цьому паралельно вказують на те, що положення відповідного розділу поширюються і на референдуми (КК Румунії).

Якщо ж розробники проєкту все-таки наполягатимуть на абсолютно точній вказівці в назвах розділів на охоронювані ними блага, то коригування вимагатимуть і назви низки інших структурних ланок Особливої частини проєкту, зокрема розд. 4.11, у якому передбачено відповідальність за деякі діяння, які немає підстав розцінювати ні як посягання на рівноправність, ні як посягання на політичні права.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що проєкт у частині регламентації кримінальної відповідальності за «виборчі» правопорушення потребує доопрацювання. Йдеться щонайменше про необхідність:

1) вирішення питання про виправданість криміналізації окремих передбачених проєктом «виборчих» деліктів;

2) перегляду кримінально-правового статусу (злочин чи проступок) деяких «виборчих» правопорушень;

3) об'єднання деяких передбачених розд. 4.10 проєкту норм;

4) удосконалення наскрізного уніфікованого, який не використаний у жодній європейській країні, підходу до визначення ступеня тяжкості всіх «виборчих» злочинів, який ігнорує можливість диференціації відповідальності за діяння з різним ступенем суспільної небезпеки;

5) редагування назви відповідної структурної ланки проєкту.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок у досліджуваній сфері є аналіз тих положень проєкту, які присвячені регламентації відповідальності за окремі «виборчі» делікти, а також системи ознак, які підвищують тяжкість розглядуваної групи к. пр.

Використані джерела:

1. Колодін Д. О. Відповідальність за фальсифікацію виборчої документації за кримінальним законодавством європейських країн. [Електронний ресурс] URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/44_2012/22.pdf

2. Мовчан Р. О. Про деякі недоліки статті 158-3 Кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1. С. 145–153.

3. Парасюк Н. М., Парасюк В. М. Регламентація кримінальної відповідальності за виборчі та референдні злочини: стан законодавчих змін. *Юридичний вісник* 2017. № 2. С. 188–198.

4. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : Вид.-полігр. центр «Київ, ун-т», 2006. 573 с. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/18284/1/МОНОГРАФІЯ%20Лихова%20С.Я.pdf>.

5. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Лекція за темою: «Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод

людини і громадянина (статті 157–184 КК). Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 366–406.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

7. Кострицький В. В. Кримінальна відповідальність за злочини, передбачені ст. 157 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 78–87.

8. Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. Київ : «АК-Group», 2019. 122 с.

9. Дорофеев А. А. Проблематика визначення ступеню адміністративних та кримінальних правопорушень виборчих прав громадян. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/download/15.07.2022/763>

10. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за виборчі правопорушення: аналіз останніх законодавчих змін. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2021. Вип. 72. С. 131–139. DOI : <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.72>

11. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав : монографія / П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В. П. Тихого. Харків : Кроссруд, 2008. 344 с.

12. Мазур М. В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян : монографія ; Луганська правова фундація. Луганськ : Елтон-2, 2012. 218 с.

13. Осадчий В. Проблеми кримінально-правової охорони виборчих та референдних прав громадян. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 55–60.

14. Словська І. Є. Кримінально-правова відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 237–239.

15. Тихий В. П., Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого або референдного права. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/21D3C97D68602A76C2257B7B004CF71F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/21D3C97D68602A76C2257B7B004CF71F)

16. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика. Київ : КНТ, 2007. 328 с.

17. Бурбій А. В. Кримінально-правова кваліфікація злочинних діянь проти виборчих прав громадян України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 202–205.

18. Голобутовський Р. З., Сидоренко А. А. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства. *Молодий вчений*. 2021. № 5. С. 107–110.

19. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 320 с.

20. Колодін Д. О. Загальні підходи до визначення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 1. С. 87–91.

21. Мохоичук Б., Романюк П., Цуркан М. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року / за ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2020. 147 с. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1590748254IFES-Ukraine-Overview-of-court-practices-on-election-dispute-resolution-v1-Ukr.pdf>.

22. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадян за проектом нового Кримінального кодексу України: дежі за уваження та пропозиції. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.) / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Робоча група з питань розвитку кримін. права Коміс. з питань прав. реформи, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права», Консульт. місія Європейського Союзу в Україні. Харків: Право, 2021. С. 154–156.

References:

1. Kolodin, D. O. (N. d.) Vidpovidalnist za falsyfikatsiiu vyborchoi dokumentatsii za kryminalnym zakonodavstvom yevropeiskykh krain. [Electronic resource] N. p. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/44_2012/22.pdf. [in Ukrainian].

2. Movchan, R. O. (2021). Pro deiaiki nedoliky statii 158-3 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, 1, 145–153. [in Ukrainian].

3. Parasiuk, N. M., Parasiuk, V. M. (2017). Rehamentatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyborchi ta referendni zlochyny: stan zakonodavchykh zmin. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 2, 188–198. [in Ukrainian].

4. Lykhova, S. Ya. (2006). Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy): monohrafiia. Kyiv: Vyd.-polih. tsentr «Kyiv, un-т». [in Ukrainian].

5. Zinchenko, I. O., Shevchenko, Ye. V. (2020). Lektsiia za temoiu: «Zahalna kharakterystyka kryminalnykh pravoporushen proty vyborchykh, trudovykh ta inshykh osobynykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (statti 157–184 KK). Kryminalni pravoporushennia proty vyborchykh prav hromadian. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy – Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2, 366–406. [in Ukrainian].

6. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (N. d.) / M. I. Melnyk, M. I. Khavroniuk (Eds.). 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD «Dakon». [in Ukrainian].

7. Kostrytskyi, V. V. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny,peredbacheri st. 157 KK Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of E. O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, 3, 78–87. [in Ukrainian].

8. Bondarenko, B., Zadoia, K., Kalmykov, D., Kyrychenko, Yu., Khavroniuk, M., Shekhavtsov, R. (2019). Vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva: posibnyk dlia chleniv vyborchykh komisii, politseiskykh, slidchykh ta suddiv / M. Khavroniuk (Ed.). Kyiv: «АК-Group». [in Ukrainian].

9. Dorofeiev, A. A. (N. d.) Problematyka vyznachennia stupeniu administratyvnykh ta kryminalnykh pravoporushen vyborchykh prav hromadian. [Electronic resource] N. p. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/download/15.07.2022/763>. [in Ukrainian].

10. Movchan, R. O. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za vyborchi pravoporushennia: analiz ostannikh zakonodavchykh zmin. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna – Bulletin of Lviv University. Legal series*, 72, 131–139. [in Ukrainian].

11. Andrushko, P. P., Zinchenko, I. O., Lykhova, S. Ya. (2008). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia vyborchykh i referendumnykh prav : monohrafiia; P. Tykhoy (Ed.). Kharkiv : Krossroud. [in Ukrainian].

12. Mazur, M. V. (2012). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia vyborchykh i referendumnykh prav hromadian : monohrafiia ; Luhanska pravova fundatsiia. Luhansk : El-ton-2. [in Ukrainian].

13. Osadchy, V. (2014). Problemy kryminalno-pravovoi okhorony vyborchykh ta referendumnykh prav hromadian. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 3, 55–60. [in Ukrainian].

14. Slovka, I. Ye. (2015). Kryminalno-pravova vidpovidalnist za porushennia vyborchykh i referendumnykh prav hromadian. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 237–239. [in Ukrainian].

15. Tykhyi, V. P., Melnyk M. I. (N. d.) Kryminalna vidpovidalnist za pereshkodzhannia zdiisnenniu vyborchoho або referendumnoho prava. [Electronic resource] N. p. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/21D3C97D68602A76C2257B7B004CF71F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/21D3C97D68602A76C2257B7B004CF71F) [in Ukrainian].

16. Andrushko, P. P. (2007). Zlochyny proty vyborchykh prav hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumi: kryminalno-pravova kharakterystyka. Kyiv : KNT. [in Ukrainian].

17. Burbii, A. V. (2020). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia zlochynnykh diian proty vyborchykh prav hromadian Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 202–205. [in Ukrainian].

18. Holobutovskyi, R. Z., Sydorenko, A. A. (2021). Yurydychna vidpovidalnist za porushennia vyborchoho zakonodavstva. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 5, 107–110. [in Ukrainian].

19. Zinchenko, I. O. (2007). Kryminalno-pravova okhorona vyborchykh, trudovykh ta inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna. Analiz zakonodavstva i sudovoi praktyky. Kharkiv : Vyd. SPD FO Vapniarchuk H. M. [in Ukrainian].

20. Kolodin, D. O. (2021). Zahalni pidkhody do vyznachennia obiektyvnoi storony kryminalnykh pravoporushen proty vyborchykh prav hromadian. *Naukovyi visnyk publitsynoho ta pryvatnoho prava – Scientific bulletin of public and private law*, 5, 87–91. [in Ukrainian].

21. Mokhonchuk, B., Romaniuk, P., Tsurkan, M. (2020). Ohliad sudovoi praktyky z rozghliadu sporiv shchodo vyboriv ta vyborchykh pravoporushen v Ukraini: za rezultatamy prezidentytskykh ta parlamentskykh vyboriv 2019 roku. Kyiv : «AK-Group» URL: <http://nsj.gov.ua/files/1590748254IFES-Ukraine-Overview-of-court-practices-on-election-dispute-resolution-v1-Ukr.pdf>. [in Ukrainian].

22. Movchan, R. O. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia vyborchykh ta referendumnykh prav hromadian za proiekтом novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: deaki zauvazhennia ta propozytsii. *Problemy vprovadzhennia novoho Kryminalnoho kodeksu v pravovuu systemu Ukrainy : materialy mizhmar. nauk. konf. (m. Kharkiv, 7 kvit. 2021 r.) – Problems of introducing the new Criminal Code into the legal system of Ukraine: materials of the international of science conf. (Kharkov, April 7, 2021)*, 154–156. Kharkiv : Pravo. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.04.2023

Movchan R., Doctor of Legal sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional, International and Criminal Law of Donetsk Vasyl Stus National University (Vinnytsia, Ukraine)

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR "ELECTION" OFFENSES UNDER THE DRAFT OF THE NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article is devoted to a critical understanding of the conceptual model of regulation of liability for criminal offenses against electoral rights and referendum law proposed in the draft of the new Criminal Code of Ukraine. Based on the results of the conducted research, the shortcomings of the relevant projected prescriptions should be identified, as well as suggestions for their improvement should be developed.

In particular, the approach embodied in the project was proved to be wrong, when crimes of the 3rd degree of gravity were recognized as "disruption of the work of the election commission or referendum commission", "destruction, damage or concealment of election documentation or referendum documentation after the election or referendum".

The expediency of "combining" some of the articles provided for in section 4.10 of the project is argued.

The well-founded need to improve the comprehensive unified approach proposed in the project, which has not been used in any European country, to determine the degree of severity of all "electoral" crimes, which, firstly, ignores the possibility of differentiating responsibility for actions with different degrees of public danger, and secondly, leads to the emergence of an unjustified dissonance between the criminal-legal status of certain such offenses, some of which are immediately recognized as crimes of the 3rd degree of severity, and others, despite their characteristic approximately equal degree of public danger with at least some crimes, as misdemeanors.

A number of arguments are presented that point to the need to correct the name of the analyzed structural link of the project, as instead of indicating "criminal offenses against electoral rights and referendum rights", the wording "criminal offenses against electoral and referendum rights" should be used.

At the end of the article, promising directions of research in the considered area are defined.

Keywords: criminal liability, crime, misdemeanor, election, referendum, election documentation, referendum documentation, obstruction, interference, election commission, referendum commission.